Настава и васпитање

Journal of Education
Обучение и воспитание

2 | Београд, 2015.

Педагошко друштво Србије
Теразије 26.11000 Београд
тел. 011/268 77 49
E-mail: casopis@pedagog.rs

Настава и васпитање / Journal of Education / Обучение и воспитание

UDK 37 ISSN 0547-3330 НВ год. LXIV Број 2. стр. 201-400 Београд, 2015.

Редакција
др Биљана Бодрошки
др Вељко Брборић
др Споменка Будић
др Саша Дубљанин
др Живка Крњаја
др Снежана Маринковић
др Наташа Матовић
др Мати Мери, Финска
др Саша Милић, Црна Гора
др Милица Митровић
др Драгана Павловић Бренеселовић
др Илке Паршман, Немачка
др Росица Александрова Пенкова, Бугарска
др Јан Петерс, Белгија
мр Желимир Попов
др Лидија Радуловић
др Ала Степановна Сиденко, Русија
др Павел Згага, Словенија
др Весна Жунић Павловић

Главни и одговорни уредник
др Емина Хебиб

Лектор
Татјана Догдибеговић

Преводиоци
За енглески језик др Анђелка Игњачевић
За руски језик др Дара Дамљановић

Секретар редакције
Бојана Урошевић

Компјутерска припрема и коректура
Жељка Башић Станков

За издавача
Биљана Радосављевић

Штампа: Еуропринт, Београд

Editorial Board
Biljana Bodroški, Ph.D.
Veljko Brborić, Ph.D.
Spomenka Budić, Ph.D.
Saša Dubljanin, Ph.D.
Živka Krnjaja, Ph.D.
Snežana Marinković, Ph.D.
Nataša Matović, Ph.D.
Matti Meri, Ph.D., Finland
Saša Milić, Ph. D., Montenegro
Milica Mitrović, Ph. D.
Dragana Pavlović Breneselović, Ph.D.
Ilke Parchmann, Ph.D., Germany
Rossitsa Alexandrova Penkova, Ph.D., Bulgaria
Jan Peeters, Ph.D., Belgium
Želimir Popov, M.S.
Lidija Radulović, Ph.D.
Alla Stepanovna Sidenko, Ph.D., Russia
Pavel Zgaga, Ph.D., Slovenia
Vesna Žunić Pavlović, Ph.D.

Editor-In-Chief
Emina Hebib, Ph.D.

Language editor
Tatjana Dogdibegović

Translators
Anđelka Ignjačević, Ph.D. (English)
Dara Damljanovic, Ph.D. (Russian)

Secretary
Bojana Urošević

Design and typeset
Željka Bašić Stankov

For the publisher
Biljana Radosavljević

Printing: Europrint, Beograd

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37

НАСТАВА и васпитање = Journal of Education = Обучение и воспитание / главни и одговорни уредник Емина Хебиб. - Год. 1, бр. 1 (март 1952)- . - Београд : Педагошко друштво Србије, 1952- (Београд : Еуропринт). - 24 cm

ISSN 0547-3330 = Настава и васпитање
COBISS.SR-ID 6026754

САДРЖАЈ

207	*Вера Спасеновић* *Наташа Матовић*	ПРИПРЕМЉЕНОСТ НАСТАВНИКА РАЗРЕДНЕ И ПРЕДМЕТНЕ НАСТАВЕ ЗА РАД С ДЕЦОМ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ
223	*Јасна Адамов* *Станислава Олић*	ОСТВАРЕНОСТ ОБРАЗОВНИХ СТАНДАРДА ЗА КРАЈ ОБАВЕЗНОГ ОБРАЗОВАЊА ЗА НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ХЕМИЈА
239	*Слађана Зуковић* *Сенка Слијепчевић*	РОДИТЕЉСКА КОНТРОЛА ПОНАШАЊА ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ И СОЦИЈАЛНИМ МРЕЖАМА
255	*Dragana Glušac* *Ivan Tasić* *Milan Nikolić* *Edit Terek* *Bojana Gligorović*	A STUDY OF IMPACT OF SCHOOL CULTURE ON THE TEACHING AND LEARNING PROCESS IN SERBIA BASED ON SCHOOL EVALUATION
269	*Биљана Кузмановић* *Милица Вучетић*	САМОРЕГУЛАЦИЈА УЧЕЊА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ УЧЕНИКА И ЊЕНА ПОВЕЗАНОСТ СА ШКОЛСКИМ УСПЕХОМ
285	*Јасмина Шефер*	МОТИВИСАНОСТ НАСТАВНИКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ ЗА ПРОМЕНЕ У НАСТАВИ
301	*Dragan Novković* *Ilija Ćosić* *Nebojša Petrović* *Olja Jovanović*	THE INFLUENCE OF MULTI-FRONTAL TEACHING METHOD ON THE EFFECTIVENESS OF THE TEACHING PROCESS IN THE APPLIED STUDIES IN TECHNICAL SCIENCES
313	*Дијана Вучковић* *Нада Шакотић*	НУШИЋЕВА АУТОБИОГРАФИЈА – СЛИКА ПЕДАГОШКИХ ПОСТУПАЊА ДАВНИХ ВРЕМЕНА ИЛИ СВЕВРЕМЕНА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКА ПРАКСА?
327	*Јелена Вујић*	(РЕ)КОНСТРУИСАЊЕ СТРАНОГ ЈЕЗИКА: О ПЕРСПЕКТИВАМА ПРИМЕНЕ КОГНИТИВНЕ ЛИНГВИСТИКЕ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА
343	*Весна Пилиповић* *Татјана Глушац*	УЗРАСТ КАО ФАКТОР У ИЗБОРУ СТРАТЕГИЈА УЧЕЊА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ
357	*Биљана Стикић*	НАСТАВА СТРАНИХ ЈЕЗИКА И СРЕДЊЕ СТРУЧНО ОБРАЗОВАЊЕ У СРБИЈИ ТОКОМ МЕЂУРАТНОГ ПЕРИОДА
371	*Дејан Секулић* *Весна Миловановић* *Снежана Милићевић*	УЛОГА СТРУЧНЕ ПРАКСЕ У ОБРАЗОВАЊУ БУДУЋЕГ КАДРА У ХОТЕЛИЈЕРСТВУ И ТУРИЗМУ
385	УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	

Дејан Секулић
Весна Миловановић
Снежана Милићевић
Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи
Универзитет у Крагујевцу

UDK - 640.4:371.38-057.875(497.11)
338.48:371.38-057.875(497.11)
DOI: 10.5937/nasvas1502371S
Оригинални научни рад
НВ год. LXIV 2.2015
Примљено: 13. 12. 2014.
Прихваћено за штампу: 20. 03. 2015.

УЛОГА СТРУЧНЕ ПРАКСЕ У ОБРАЗОВАЊУ БУДУЋЕГ КАДРА У ХОТЕЛИЈЕРСТВУ И ТУРИЗМУ

Апстракт *Туризам подстиче рад великог броја малих и средњих предузећа, кроз чију активност се обезбеђује пораст броја запослених. Пратећи трендове, високошколске установе настоје да обезбеде стручњаке који ће бити носиоци будућих кретања у туризму. Како би се квалитет образовања у овој области одржао и унапредио, неопходно је водити рачуна о квалитету програма стручне праксе, који представљају мост између формалног образовања и рада у туризму. У том контексту, циљ рада је да истражи улогу и значај стручне праксе у образовању студената из области хотелијерства и туризма. Истраживање је спроведено на узорку од 134 испитаника, који су били подељени у две групе у зависности од тога да ли имају искуства у вези са стручном праксом у хотелима и туристичким предузећима. Резултати истраживања су показали да не постоје статистички значајне разлике у перцепцији значаја стручне праксе и фактора који утичу на избор компаније у којој студенти обављају праксу. С друге стране, резултати истраживања показују да постоје статистички значајне разлике између студената који су похађали стручну праксу и оних који још нису, у процени улоге хотелско-туристичких компанија у њиховом практичном образовању, као и компетенцијама које студенти треба да стекну по завршетку стручне праксе.*

Кључне речи: *квалитет образовања, стручна пракса, хотелијерство, туризам.*

THE ROLE OF PRACTICAL TRAINING IN EDUCATING FUTURE CADRE IN HOTEL INDUSTRY AND TOURISM

Abstract *Tourism stimulates the work of a large number of small and medium companies, who provide increase of the number of employees. By following the trends, high education institutions try to provide expert cadre who will be future transmitters of trends in the field. In order to preserve and enhance the quality of education in this area*

it is necessary to take care of the quality of the program of practical training as the bridge between formal education and work in tourism. In that context, the aim of the research was to explore the role and importance of practical training in the education of students in hotel industry and tourism. The research included 134 respondents, divided in two groups depending upon whether they had any experience in practical training in hotels and tourist agencies. The result shows that there are no significant differences in the perception of the importance of practical training and the factors which influence the selection of the company in which students perform practical training. On the other hand, the results show that there are significant differences, related to the role of hotels and tourist agencies in their practical education and competencies they should master at the end of the training, between those students who had practical training and those who have not had it yet.

Keywords: *quality of education, practical training, hotel industry, tourism.*

РОЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРАКТИКИ В ОБРАЗОВАНИИ КАДРОВ В ГОСТИНИЧНОЙ И ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОБЛАСТИ

Резюме *Туризм стимулирует работу большого числа малых и средних предприятий, которые обеспечивают рост количества рабочих мест. Следуя тенденциям, высшие учебные заведения стремятся подготовить специалистов, которые станут носителями будущих тенденций в сфере туризма. Для повышения и улучшения качества образования в этой области необходимо принять во внимание роль и качество программ професиональной практики, которые представляют собой мост между формальным образованием и работой в области туризма. В этом контексте, цель данной работы заключается в изучении роли и значения профессиональной практики для образования кадров в гостиничной и туристической области. Исследование проведено на примере 134 студентов, которые были разделены на две группы в зависимости от их опыта, связанного с профессиональной практикой в гостиничном деле и туристических предприятиях. Результаты исследования показали, что не было статистически значимых различий в восприятии важности профессиональной практики и факторов, которые влияют на выбор компании, в которой студенты проходят практику. С другой стороны, полученные результаты указывают на существование статистически значимой разницы между студентами которые выполнили профессиональную практику и студентов без практического опыта в понимании роли отелей и туристических организаций в их практическом образовании, а также в компетенциях, которые студенты должны приобрести во время выполнения профессиональной практики.*

Ключевые слова: *качество образования, профессиональная практика, гостиничный бизнес, туризм.*

Увод

Предуслов економског просперитета у глобалној економији је конкурентност заснована на знању. Тако, у савременој привреди у којој је једино сигурна неизвесност, главни извор конкурентске предности представља знање (Krstić i Džunić, 2013). Последњих деценија у међународном туризму индикативна је конкурентска предност коју туристичка предузећа постижу уз помоћ образовања, развоја и задржавања будућег менаџерског кадра. У системе високог образовања земаља које носе епитет туристичких велесила интегрисани су различити пројекти сарадње образовних институција и привреде. Неки од њих су познати као *Student Work Experience – SWE* пројекти, *Индустријски пласман*, *Корпоративна едукација* или *Сендвич курс*, у трајању од неколико недеља до годину дана (Kusluvan, 2003). За већину полазника они представљају први контакт са праксом, односно професијом у којој су одабрали да се усавршавају. Ким и Парк (Kim, & Park, 2013) истичу да је стручна пракса један од најважнијих индикатора квалитета наставних програма из области угоститељства.

Харкисон (Harkison, 2004) тврди да менаџери сматрају стручну праксу најважнијим делом образовања студената и придају већи значај практичном искуству у односу на диплому, што значи да ће радије запослити кандидата с искуством без дипломе него кандидата са дипломом без практичног искуства. Бројне вештине, као што су интерперсонална комуникација, управљање временом и стресом, познавање радних задатака, тешко се могу стећи искључиво формалним образовањем. С друге стране, формално образовање поред теоријског знања које пружа треба да подстиче развој критичког мишљења и креативност.

Компаније имају бројне користи од стручне праксе, као што су бесплатна или јефтина радна снага, могућност бирања и задржавања студената с потенцијалима, допринос заједници која подстиче препознатљивост предузећа као друштвено одговорног. Област туризма и хотелијерства одликује се изузетном динамичношћу и заступљеношћу велике количине „живог рада", а квалитет запослених представља главни предуслов квалитетне услуге (Greene et al., 1994). Привлачење и задржавање квалитетних кандидата, што популарно називамо менаџмент талената, треба посматрати као критичан део менаџмента људских ресурса (Collins, 2002). Један од највећих изазова туризма јесте формирање критичне групе талентованих људи, па је значај стручне праксе у том смислу неоспоран.

Стручна пракса као саставни део образовања студената хотелијерства и туризма

У оквиру студијских програма у области хотелијерства и туризма потребно је посебан нагласак ставити на практично искуство које студенти стичу радећи у туристичким предузећима. Стручна пракса омогућава студентима да увиде могућности у каријери кроз рад у реалном пословном окружењу (Kapoor, 2000).

Стручна пракса је одлична могућност за студенте да стекну неопходне вештине и специфична знања кроз рад у појединим одељењима компанија у оквиру туристичке индустрије. Такође, стручна пракса омогућава студентима да радећи са запосленима у туристичким предузећима овладају интерперсоналним вештинама, али и да зараде новац током учења (Busby, 2003). Истраживања обављена у Аустралији и Хонгконгу показала су да је за студенте стручна пракса опредељујући фактор приликом првог запослења (King et al., 2003).

Услов успешно обављене стручне праксе представља јасно дефинисање обавеза како студената, тако и њихових ментора у предузећу. Планирању стручне праксе треба приступити одговорно, што је задатак задуженог лица са факултета и ментора у предузећу. Они морају да ускладе програм стручне праксе са начином функционисања предузећа и да одреде циљеве које студенти, уз помоћ ментора, треба да постигну. Кључно је обезбеђење „глатког" преласка студената из учионице на туристичко тржиште (Zopiatis & Constanti, 2007). Високошколске установе из области туризма и хотелијерства у свету истичу значај стручне праксе, посматрајући је као стратегију привлачења што већег броја студената којима се нуди изазован програм образовања који укључује стручну праксу (Lam & Ching, 2007). Да би се постигао висок квалитет образовања, неопходно је да настава прати потребе индустрије. То би требало да буде приоритет образовних институција које образују кадар у туризму, јер једино тако могу да осигурају своју одрживост (Connolly & McGing, 2006).

Стручна пракса има веома важну улогу у упознавању студената с условима привређивања у сектору туризма. Истраживања су показала да 74,1% студената који су обавили стручну праксу тврди да је пракса омогућила увид у реалне услове рада у угоститељству, што олакшава доношење рационалних одлука, док је половина студената изразила сумњу да ће остати у сектору туризма и хотелијерства (Zopiatis, & Constanti, 2007). Кулсуван и Кулсуван су установили да више од половине студената туризма уписује студије без претходних сазнања о условима рада и запошљавања у овој грани. Такође, наводе да туризам није био први избор приликом уписивања факултета у више од половине случајева (53%). Након обављене стручне праксе, 57% студената је истакло да рад у туризму има више недостатака него предности, а да 68% испитаних студената је навело да су се осећали као робови радећи у туристичким компанијама (Kulsuvan & Kulsuvan, 2000).

Предмет бројних студија је значај и улога стручне праксе у избору каријере и задовољства послом. Лоше искуство студената приликом обављања стручне праксе може утицати на негативан став према запошљавању у индустрији туризма (Waryszak, 1999). То је углавном последица лошег планирања и организације стручне праксе, настале услед неефективне комуникације између факултета и предузећа или недостатка њихове посвећености, односно студенти постају разочарани уколико нису испуњена њихова очекивања. Зато факултет и предузеће треба да тесно сарађују на пољу идентификације очекивања студената, а затим да креирају такав програм обуке који ће задовољити њихова очекивања (Zopiatis & Constanti, 2007). У већини земаља предузећа из туризма нису у обавези да обезбеђују стручну праксу

за студенте. Такође, не постоје прописани стандарди квалитета стручне праксе, што производи неконзистентна знања и искуства међу студентима (Mišković, 2013).

Очекивања студената се углавном битно разликују од услова рада у туризму. Иако се туризам као грана развија у многим државама, па самим тим расте и потражња за квалификованим кандидатима који ће бити у стању да одговоре на све сложеније захтеве софистицираних туриста, ипак долази до великог одлива стручњака из ове области (Barron & Maxwell, 1993a). Бројна истраживања су показала да је разлог за то што су очекивања студената у погледу радног времена, висине зараде, стабилности радног места, почетних позиција у предузећу и могућности напредовања знатно виша у односу на стварне услове рада (Jenkins, 2001; Kim & Park, 2013; O'Leary & Deegan, 2005; Raybould & Wilkins, 2005).

Поједини аутори наводе да задовољство студената обављеном праксом и доживљени квалитет праксе зависе од односа њихових очекивања и перцепција (Kandampully et al., 2001; Kim & Park, 2013; Lam & Ching, 2007). Очекивања представљају оно у шта људи верују да ће добити пре самог искуства, док перцепција означава осећај након искуства, односно доживљаја. Разлика између перцепције и очекивања указује на ниво задовољства након доживљеног искуства. Што је разлика између перцепције и очекивања виша, то је задовољство студената практичном наставом веће. Уколико је разлика перцепције и очекивања негативна, треба установити узроке и формулисати стратегије за побољшање. Мишковић у свом истраживању идентификује факторе који утичу на негативну перцепцију запослених у туризму, тачније у туристичким агенцијама: ниске зараде, дуго радно време, велика количина одговорности и стреса, природа посла која не толерише грешке, немогућност коришћења годишњег одмора у току туристичке сезоне, немогућност напредовања у великом броју приватних агенција (Mišković, 2013). С друге стране, постоје позитивна искуства као што су честа наградна или повољна путовања, дневнице, контакт с људима и динамичност посла. Поједини аутори су утврдили да су студенти након обављене стручне праксе исказали претежно негативан став према раду у хотелско-туристичким предузећима (Barron, & Maxwell, 1993b; Harris & Zhao, 2004; Leslie, 1991; Waryszak, 1999). С тим у вези, факултети и туристичка предузећа имају велику одговорност у конципирању и имплементацији програма стручне праксе. Адекватни програми стручне праксе доприносе томе да студенти стекну праву слику о условима рада у овом сектору, што омогућава студентима да изграде позитиван став према раду у хотелима и туристичким предузећима и да се заинтересују да остану и раде у туризму.

Програми стручне праксе у области туризма и хотелијерства на високошколским институцијама у Србији

Успешни академски програми у области хотелијерства и туризма стварају дипломце са високим квалитетом знања, вештина, као и способности да задовоље потребе туристичке индустрије (Goeldner & Ritchie, 2006; Harris, & Zhao, 2004; Kok,

2000). Међутим, да би се то постигло, неопходно је акценат ставити на практично искуство које студенти стичу ван учионица (Szambowski et al., 2002), а оно се најчешће ствара у виду стручне праксе.

За већину студената који уписују студије хотелијерства и туризма у Србији, одлазак на стручну праксу представља прву прилику да упознају различите позитивне и негативне аспекте рада у туристичкој привреди, односно велике хотелске ланце или мале породичне хотеле, туристичке агенције или организаторе путовања, саобраћајна предузећа и туристичке организације. Циљ стручне праксе је да унапреди способност студента за успешну примену стручних и научних сазнања и метода у датим практичним ситуацијама, као и да допринесе интензивнијем повезивању теорије и праксе. Програме стручне праксе и практичне наставе требало би ускладити с потребама туристичке индустрије и мењати у складу са савременим трендовима на туристичком тржишту.

Иако у Србији постоје одељења или смерови на појединим факултетима из области хотелијерства и туризма, свега неколико високих школа и факултета је уско специјализовано за ову област, и то: Висока туристичка школа струковних студија у Београду, Висока хотелијерска школа струковних студија у Београду, Факултет за туристички и хотелски менаџмент Универзитета Сингидунум у Београду, Факултет за спорт и туризам Универзитета Едуконс у Сремској Каменици, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу, Департман за географију, туризам и хотелијерство Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду.[1] Све ове високошколске установе у оквиру својих студијских програма имају стручну праксу у туристичким предузећима и организацијама у земљи и иностранству. Одлазак на стручну праксу одвија се по сопственом избору студената. Квалитет и резултат рада који студенти имају током стручне праксе могли би бити кључна референца код послодавца, која би им омогућила запослење.

Обављање стручне праксе има кључну улогу у систему школовања свих кадрова из области туризма и хотелијерства на територији Србије. Образовање будућих туристичких и хотелијерских радника одликује се сталним напретком који прати иновације у угоститељској пракси. Студенти током стручне праксе савладавају поједине операције, технике и поступке из предмета који су предвиђени у оквиру студијског програма који су изабрали.

Према студијском програму на Департману за географију, туризам и хотелијерство Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду, стручна пракса је обавезна из области туризма, хотелијерства и гастрономије. Студенти стручну праксу обављају у преко 50 хотела, од којих је више од 20 у иностранству. Факултет за спорт и туризам Универзитета Едуконс у Сремској Каменици омогућава студентима обављање стручне праксе у Грчкој. Стручна пракса

1 У наставку текста наведени су подаци о организацији и начину реализације стручне праксе на наведеним високим школама и факултетима који су доступни на званичним интернетским страницама тих установа.

на Факултету за туристички и хотелијерски менаџмент Универзитета Сингидунум веома је развијена и овом виду образовања се поклања посебна пажња. Својим обимом и укупном организацијом рада у туристичкој привреди и бројним другим организацијама пракса се остварује кроз конкретна оспособљавања студената да упознају савремено туристичко пословање. На Факултету за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу стручној пракси се посвећује посебна пажња. Стручна пракса се реализује по упису у другу, трећу и четврту години студија у оквиру хотелских предузећа, организатора путовања, туристичких агенција и туристичких организација у земљи и иностранству.

Стручна пракса на Високој туристичкој школи струковних студија у Београду представља саставни део наставног процеса. Студијским програмом предвиђено је 450 сати стручне праксе, што омогућава студентима да се након завршетка школовања непосредно и брзо укључе у обављање конкретних послова у туристичкој привреди. У иностранству, студенти најчешће праксу обављају у Грчкој и Словенији, у хотелима са четири и пет звездица. Такође, активно учествују у организацији најстаријег филмског фестивала туристичког и еколошког филма у Србији – МЕФЕСТ. Висока хотелијерска школа струковних студија у Београду својим студентима омогућава стручну праксу и усавршавање у хотелима у Пољској, Словачкој, Чешкој, Француској, Великој Британији, Русији, Украјини, Турској, Грчкој, Немачкој, Словенији и Македонији. Просечно 150 студената ове школе сваке године стиче практична искуства у иностранству у области хотелијерства, ресторатерства и гастрономије.

Оно што је карактеристично за све наведене високошколске установе јесте да поред класичног обављања стручне праксе организују гостујућа предавања угледних привредника и стручњака, омогућавају учешће студената на бројним манифестацијама у целој Србији, као што су сајмови, културне, забавне, спортске и друге манифестације, екскурзије у земљи и иностранству, од којих посебно треба издвојити посету највећој туристичкој берзи на свету – Берлинској берзи.

Методологија истраживања

У истраживању значаја квалитета стручне праксе за образовање будућих кадрова у хотелијерству и туризму примењена је дескриптивно-аналитичка метода, техника скалирања. Скала ставова се састоји од укупно 41 тврдње, груписане у оквиру четири независне варијабле, дефинисане на основу ранијих студија у иностраној литератури (Beggs et al., 2008; Kim & Park, 2013; Kusluvan & Kusluvan, 2000; Lam & Ching, 2007). Испитаници су оцењивали постављене тврдње на петостепеној скали ставова, на којој су изражавали своје ставове оценама од 1 до 5, при чему оцена 1 означава апсолутно неслагање, док оцена 5 означава апсолутно слагање с постављеном констатацијом. Прва варијабла се односи на значај и улогу стручне праксе у образовању студената. Тачније, испитаници су оцењивали тврдње које се односе на вештине, знање и искуство које би требало да стекну током периода

обављања стручне праксе. Тако, у оквиру прве варијабле испитаници су оцењивали степен слагања са констатацијама које се односе на значај стручне праксе за стицање вештина за решавање пословних проблема, опхођење с клијентима, запосленима и надређенима, лакше запослење после студија, побољшање имиџа послодавца, унапређење наставе, повезивање послодаваца и факултета. Друга варијабла се односи на значај и улогу хотелско-туристичких предузећа у организовању стручне праксе. Тврдње у оквиру друге варијабле обухватају активности и послове с којима би ова предузећа требало да упознају студенте током стручне праксе у циљу повезивања практичних и теоријских знања. Хотелско-туристичка предузећа требало би да студентима обезбеде: професионалну оријентацију и развој, упознавање свих одељења и послова које предузеће обавља, могућност састављања буџета, планова, формирање цена. Трећа варијабла се односи на компетенције студената, односно на знања и вештине којима би студент требало да овлада по завршетку стручне праксе, а које се односе на пословне, комуникацијске, рачуноводствене, компјутерске вештине, као и способност преузимања иницијативе и доношења одлука, али и спремност да раде дуже од 40 часова и буду укључени у пословно планирање. Четврта варијабла обухвата факторе који утичу на избор компаније у којој студент обавља праксу, а односе се на локацију, зараду, радно време, могућност смештаја и имиџ компаније.

Истраживање је спроведено на узорку од 134 испитаника. Коришћен је пригодан узорак, чија је примена уобичајена у маркетинг истраживањима. Испитаници су били студенти Факултета за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи. Од укупног броја, 46 испитаника је имало практично искуство, односно у питању су студенти који су били на стручној пракси, док је 88 испитаника било без практичног искуства.

Табела 1. Структура узорка

варијабле	ф	%
Пол		
мушки	43	32,1%
женски	91	67,9%
Године старости		
do 20	13	9,7%
21-22	109	81,3%
23-24	4	3,0%
25+	8	6,0%
Стручна пракса		
ДА	47	35,1%
НЕ	87	64,9%
		n=134

Резултати истраживања и дискусија

Обрада података прикупљених истраживањем обављена је применом статистичког пакета за друштвене науке SPSS-а. Аритметичка средина вредности исказаних ставова студената креће се у распону од 4,32 до 4,78, уз стандардну девијацију од 0,25 до 0,78 за студенте који су били на стручној пракси (n=46). Вредности дескриптивне статистике за студенте који нису били на стручној пракси (n=88) крећу се у распону од 4,22 до 4,56 уз стандардну девијацију од 0,44 до 0,55.

Табела 2. Ставови испитаника о улози стручне праксе у припремању за будуће занимање

Улога стручне праксе	Обављена стручна пракса			
	ДА		НЕ	
	n=46		n=88	
	M	SD	M	SD
Значај стручне праксе као дела студијског програма	4,52	0,42	4,40	0,52
Улога хотелско-туристичких предузећа у организацији и реализацији праксе	4,78	0,25	4,56	0,44
Компетенције студената које треба развијати током праксе	4,66	0,78	4,34	0,47
Фактори који утичу на избор предузећа у којем се обавља пракса	4,33	0,55	4,22	0,55

На основу резултата приказаних у табели 1, можемо утврдити да студенти који су били на стручној пракси највећи значај придају организовању стручне праксе од стране хотелско-туристичких компанија у којима се пракса реализује, као и одабиру и дефинисању компетенција којима треба да овладају током праксе. Студенти који до сада нису били на стручној пракси процењују да је од највећег значаја у којим се хотелско-туристичким компанијама реализује пракса, односно њихова улога у организацији и реализацији праксе, као и какво је место и улога стручне праксе у целини студијског програма.

Посматрајући појединачне тврдње у оквиру дефинисаних категорија, испитаници с искуством у обављању стручне праксе су највишим оценама оценили: значај стручне праксе за развој пословних вештина (5,00); значај упознавања свих одељења компаније током стручне праксе (4,98); значај праксе у професионалној оријентацији и развоју (4,96). С друге стране, најнижи степен слагања ова група испитаника је изразила у вези с тврдњама које се односе на факторе који утичу на избор компаније у којој ће обављати праксу, као што су радно време (3,48), зарада током стручне праксе (3,70) и спремност да раде дуже од 40 часова недељно (3,85).

За студенте који још увек немају искуство у обављању стручне праксе најзначајнија компонента стручне праксе је допринос развоју пословних вештина (4,90), комуникацијских вештина (4,84), као и могућност професионалног развоја (4,80). Ова група испитаника је најниже оценила тврдње које се односе на питање зараде током обављања праксе (3,45), радног времена (3,75) и састављања планова компаније (3,76). Такође, студенти који нису били на пракси показали су малу спремност да раде дуже од 40 часова недељно (3,89).

Табела 3. Сличности и разлике у ставовима испитаника о значају праксе с обзиром на то да ли је пракса обављена

	t-вредност	p
Значај стручне праксе као дела студијског програма	1,315	0,191
Улога хотелско-туристичких предузећа у организацији и реализацији праксе	3,764	0.000**
Компетенције студената које треба развијати током праксе	2,963	0,004**
Фактори који утичу на избор предузећа у којем се обавља пракса	1,031	0,304

Napomena: Ниво значајности: p<0.01 (**)

Резултати t-теста показују да постоји статистички значајна разлика између ставова испитаника који су били на стручној пракси и испитаника који нису били на стручној пракси у процени значаја хотела, туристичких агенција, туристичких организација, превозника у организовању стручне праксе, као и у процени компетенција које студенти стичу по завршетку стручне праксе. С друге стране, не постоје статистички значајне разлике између ставова испитаника који су били на стручној пракси и испитаника који нису били на стручној пракси у процени значаја и улоге стручне праксе у образовању будућег кадра у хотелијерству и туризму и фактора који утичу на избор предузећа у којем се обавља пракса. Студенти, без обзира на практично искуство, сматрају да је стручна пракса значајна компонента образовања у области хотелијерства и туризма.

Највеће разлике у проценама испитаника који су били на стручној пракси и испитаника који нису били на стручној пракси јављају се у вези са: могућностима управљања пословима током праксе; упознавањем са свим одељењима компаније и пословима које обављају; могућношћу запошљавања по завршетку стручне праксе. Ове разлике указују на то да студенти који су били у односу на студенте који нису били на стручној пракси у већој мери процењују да би компаније требало да им омогуће да поред оперативних задатака имају и менаџерску улогу у овом процесу, да упознају сва одељења и послове које ове компаније обављају, као и да би стручна пракса требало да им омогући лакше запослење. Поред наведеног, студенти који су били на стручној пракси у већој мери од студената који немају то искуство процењују да је преузимање иницијативе, познавање рачуноводствених вештина неопходних за састављање и читање пословних извештаја, као и овладавање пословним и комуникацијским вештинама веома важно за обављање практичних послова.

Закључци и педагошке импликације

Стручна пракса је веома значајна компонента високошколског образовања, током које студенти имају могућност да примене теоријско знање у реалним ситуацијама. Њен циљ је да студенте припреми за излазак на тржиште рада након дипломирања, да их повеже са послодавцима и да им пружи подршку у стицању оних знања и вештина које су потребне у савременом пословном свету туризма и хотелијерства. Квалитет високошколског образовања односи се на способност високошколске институције да произведе кадар који ће вредети на тржишту рада. Стручна пракса је саставни део многих програма академских и струковних студија и игра значајну улогу у транзицији студената из факултетског у пословно окружење. Студенти су веома значајни за хотелско-туристичка предузећа не само као допунска радна снага сезонског карактера, већ они представљају расадник будућих лидера у овој професији. Добро обучени студенти, чије су пословне вештине у складу са потребама и захтевима хотелских и туристичких компанија по завршетку праксе запошљавају се у овим компанијама.

Очекивања студената се умногоме разликују од услова рада у туризму. Иако се туризам као грана развија у многим државама, па самим тим расте и потражња за квалификованим кандидатима који ће бити у стању да одговоре на све сложеније захтеве софистицираних туриста, ипак долази до великог одлива стручњака из ове области због нереалних очекивања студената у погледу радног времена, висине зараде, стабилности радног места и могућности напредовања. Управо је задатак стручне праксе да смањи јаз између очекивања студената и њихових перцепција о раду у туризму, чиме се може допринети њиховом задржавању у области, па самим тим и сврсисходности образовања овог кадра.

Резултати емпиријског истраживања спроведеног међу студентима, који су били подељени у две групе испитаника у зависности од тога да ли су били на стручној пракси или не, указују на статистички значајне разлике у перцепцији значаја и улоге предузећа која послују у туристичкој привреди у организовању стручне праксе, као и компетенција којима би студенти требало да овладају по завршетку стручне праксе. С друге стране, резултати истраживања су показали да не постоји статистички значајна разлика између испитаника у вези са проценом значаја стручне праксе за њихово образовање, као и у процени фактора који утичу на избор компаније у којој ће студенти бити на пракси.

Резултати истраживања не могу се генерализовати и у потпуности применити на све образовне институције. Као ограничења истраживања, можемо навести величину узорка и начин избора јединица узорка. Будућа истраживања требало би да обухвате већи број студената и да укључе већи број високошколских институција које образују студенте у области хотелијерства и туризма, а које у оквиру студијског програма имају обавезну стручну праксу.

Литература

Barron, P. & Maxwell, G. (1993a). *Students' Perceptions of the Hospitality Industry – Reality or Chimera?* Manchester: Metropolitan University.

Barron, P. & Maxwell, G. (1993b). Hospitality Management Students' Image of the Hospitality Industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 5, No. 5, 5-8.

Beggs, B., Ross, C. M. & Goodwin, B. (2008). A Comparison of Student and Practitioner Perspectives of the Travel and Tourism Internship. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Vol. 7, No. 1, 31-39.

Busby, G. (2003). Tourism Degree Internships: A Longitudinal Study. *Journal of Vocational Education and Training*, Vol. 55, No. 3, 319-334.

Collins, A. B. (2002). Gateway to the Real World, Industrial Training: Dilemmas and Problems. *Tourism Management*, Vol. 23, No. 1, 93-96.

Connolly, P. & McGing, G. (2006). Graduate Education and Hospitality Management in Ireland. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 18, No. 1, 50-59.

Goeldner, R. C. & Ritchie, J. R. B. (2006). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. New York: John Wiley and Sonc, Inc.

Greene, W. E., Walls, G. D. & Schrest, L. J. (1994). Internal Marketing: The Key to External Marketing Success. *Journal of Service Marketing*, Vol. 8, No. 4, 5-13.

Harkison, T. (2004). Who Pushed Who? The Role of an Academic Degree in the Hospitality Industry in New Zealand. In K.A. Smith & C. Schott (Eds.) *Proceedings of the New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference 'Tourism Research: Advances and Applications'* (pp. 109-116). Wellington: Victoria University of Wellington.

Harris, K. J. & Zhao, F. (2004). Industry Internships: Feedback from Participating Faculty and Industry Executives. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 16, No. 7, 429-435.

Jenkins, A. K. (2001). Making a Career of It? Hospitality Students' Future Perspectives: An Anglo-Dutch Study. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 13, No. 1, 13-20.

Kandampully, J., Mok, C. & Sparks, B. (2001). *Service Quality Management in Hospitality, Tourism, and Leisure*. New York: Haworth Hospitality Press.

Kapoor, T. (2000). Internships Inspire Careers in Lodging. *AAHOA Hospitality*, Vol. 5, No. 6, 71-73.

Kim, H. & Park, J. E. (2013). The Role of Social Experience in Undergraduates' Career Perceptions through Internships. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, Vol. 12, No. 1, 70-78.

King, B., McKercher, B. & Waryszak, R. (2003). A Comparative Study of Hospitality and Tourism Graduates in Australia and Hong Kong. *The International Journal of Tourism Research*, Vol. 5, No. 6, 409-420.

Kok, R. M. (2000). Outside the Box: Creating Your Own Internship Opportunities. *Journal of Travel and Tourism Education*, Vol. 12, No. 3, 21-23.

Krstić, B. i Džunić, M. (2013). Ekonomija znanja i konkurentnost zemalja Zapadnog Balkana u uslovima svetske ekonomske krize. *Teme*, God. 37, Br. 1, 141-162.

Kusluvan, S. (2003). *Managing Employee Attitudes and Behaviors in the Tourism and Hospitality Industry*. New York: Nova Science Publishers.

Kusluvan, S. & Kusluvan, Z. (2000). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working in the Tourism Industry in Turkey. *Tourism Management*, Vol. 21, No. 3, 251-269.

Lam, T. & Ching, L. (2007). An Exploratory Study of an Internship Program: The Case of Hong Kong Students. *Hospitality Management*, Vol. 26, No. 2, 336-351.

Leslie, D. (1991). Hospitality Industry, Industrial Placement and Personnel Management. *The Services Industries Journal*, Vol. 11, No. 1, 63-73.

Mišković, I. (2013). Stavovi studenata turizma o uticaju stručne prakse na izbor budućeg zanimanja i upravljanje karijerom. *TIMS Acta*, God. 7, Br. 1, 39-50.

O'Leary, S. & Deegan, J. (2005). Career Progression of Irish Tourism and Hospitality Management Graduates. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 17, No. 5, 421-432.

Raybould, M. & Wilkins, H. (2005). Over Qualified and Under Experienced: Turning Graduates into Hospitality Managers. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 17, No. 3, 203-216.

Szambowski, D. J., Szambowski, L. B. & Samenfink, W. H. (2002). The Reality Approach to Educating Hospitality Managers: An Australian Model. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, Vol. 14, No. 2, 53-58.

Waryszak, R. Z. (1999). Students' Expectations from Their Cooperative Education Placements in the Hospitality Industry: An International Perspective. *Education + Training*, Vol. 41, No. 1, 33-40.

Zopiatis, A. & Constanti, P. (2007). "And never the twain shall meet" Investigating the Hospitality Industry-Education Relationship in Cyprus. *Education + Training*, Vol. 49, No. 5, 391-407.

Подаци о ауторима

Дејан Секулић је асистент на Факултету за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу.
E-mail: dejan.sekulic@kg.ac.rs

Мр Весна Миловановић је асистент на Факултету за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу.
E-mail: vesna.milovanovic@kg.ac.rs

Др Снежана Милићевић је доцент на Факултету за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу.
E-mail: snezana.milicevic@kg.ac.rs